

Міністерство освіти і науки
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Кафедра історії нового та новітнього часу

ІСТОРИЧНА ПАНОРАМА

Науковий збірник ЧНУ

Спеціальність “Історія”

Рік заснування збірника 2004

Випуск 26-27

Чернівці
Чернівецький національний університет
2018

УДК 070(477).792:355.415«1915-1918»

Ігор Срібняк,
Світлана Голоско

Діяльність Видавничого товариства імені Івана Франка в таборі полонених українців Фрайштадт (Австро-Угорщина) у 1915-1918 рр.

У статті проаналізовано особливості діяльності Видавничого товариства імені Івана Франка у таборі полонених українців зі складу царської армії Фрайштадт (Австро-Угорщина) під час Першої світової війни. Встановлено обставини заснування табірної часопису «Розвага» та його вплив на формування національної самосвідомості таборян, окреслено персональний склад найактивніших співробітників газети, розглянуто специфіку його розповсюдження у таборі та поза ним. Наводиться інформація про реалізовані видавничі проекти згаданого товариства.

Ключові слова: полонені українці, видання, газета, табір, Фрайштадт, Союз визволення України.

Дана проблема ще не була об'єктом спеціального комплексного історичного дослідження. Вивчалися лише окремі аспекти функціонування видавничої діяльності громади полонених українців у таборі Фрайштадті, і зокрема обставини видання газети «Розвага». У міжвоєнний час наукова розробка цієї проблеми фактично не провадилась, і лише у 1942 р. вийшла друком нині загальновідома синтетична праця довголітнього співробітника Музею визвольної боротьби України у Празі С.Наріжного «Українська еміграція», в якій автором було наведено цікаві фактичні дані з історії видавничої діяльності табірних громад полонених українців у Німеччині та Австро-Угорщини. Водночас ав-

© Срібняк І., Голоско С., 2018

Срібняк Ігор Володимирович - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка.

Голоско Світлана Михайлівна - аспірантка кафедри всесвітньої історії Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка.

тор, обмеживши хронологічні рамки свого дослідження міжвоєнним (1921-1939 рр.) періодом, не ставив собі за мету здійснити докладний аналіз цього напрямку діяльності українських бранців у таборах Центральних держав¹. Це ж стосується й статті колишнього таборянина П.Дубрівного, який аналізуючи культурно-освітню роботу українського активу в таборі Фрайштадт, не обійшов своєю увагою й специфіку видання та розповсюдження газети «Розвага»². Спеціальний характер має наукова розвідка ще одного безпосереднього свідка тих подій – колишнього співробітника Просвітнього відділу СВУ у Фрайштадті К.Даниленка³.

У другій половині 90-х рр. ХХ ст. ціла низка українських науковців почала активне дослідження історії видання як окремих часописів, що виходили майже у всіх таборах полонених вояків-українців у 1915-1919 рр., так і теоретичних аспектів функціонування табірної преси та видавничої діяльності. У цьому контексті помітною подією стала поява у 1995 р. анотованого бібліографічного покажчика «Українська таборова преса часів першої світової війни», в якому було наведено основні дані про географію та роки видання всього масиву української табірної преси означеного періоду (у т.ч. й газети «Розвага»), а також окреслено основну тематику та спрямованість публікацій часописів. Значним науковим доробком упорядника слід вважати і наведення ґрунтовної бібліографії проблеми та місць сучасного збереження табірних видань⁴.

У своїй наступній публікації О.Сидоренко продовжив дослідження цієї проблеми, визначивши концептуальні положення для подальшого вивчення видавничої діяльності полонених українців у таборах Німеччини та Австро-Угорщини в часі Першої світової війни⁵. До висвітлення обставин становлення та аналізу основних репертуарних напрямків табірної преси у кількох своїх публікаціях зверталися І.Крупський і М.Романюк⁶. До вивчення специфіки заснування та функціонування табірних видань звернувся в низці своїх публікацій І.Срібняк⁷. В опублікованій ним у 1999 р. монографії була відтворена історія видання кількох табірних газет, і зокрема тих, які тиражувались у таборах Фрайштадт, Раштат, Вецляр і Зальцведель, а також деяких інших місцях скупчення полонених вояків-українців зі складу царської армії⁸. У наступні роки дослідник продовжив пошукову роботу з даної проблеми⁹.

Важливий внесок у дослідження проблеми функціонування табірної преси та споріднених з цим проблем було здійснено Н.Сидоренко, яка у першій частині своєї монографії «Національно-духовне самоствердження»¹⁰, розглянула широке коло питань, пов'язаних з культурно-освітньою працею полонених вояків-українців, і насамперед, видавничою діяльністю українського вояцтва у таборах Німеччини, Австро-Угорщини та Італії як під час війни, так і у перші післявоєнні роки, де функціонувала преса самого різного жанру та політичного спрямування. Наукова цінність ще однієї монографії Н.Сидоренко збільшується тим, що у додатках до неї наводиться покажчик табірної преси (де вказано його наявність у бібліотеках і архівних закладах України та зарубіжних країн, редакторський склад, видавців та стислу характеристику самого видання) і короткі відомості про чільних співробітників українських табірних часописів¹¹.

Особливості газетно-видавничої активності полонених українців у таборі Фрайштадт також вивчались Л.Кривошеєвою, яка в рамках кількох своїх статей та дисертаційного дослідження проаналізувала деякі аспекти даної теми¹².

Для підготовки цієї статті було використано матеріали фонду № 4404 Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), які містять важливі документи, що ілюструють діяльність видавничого товариства у таборі Фрайштадт. У якості першоджерела були також використані спомини О.Кобця¹³, що написані на підставі безпосередніх вражень автора-фронтовика, який пізніше опинився у німецькому полоні й брав діяльну участь у культурно-просвітній та організаційній роботі серед полонених табору Фрайштадт.

Крім того, діяльність видавничого товариства ім.І.Франка (як і його попередників – редакційного комітету, видавничого гуртка та видавничої секції Суспільно-політичного гуртка табору Фрайштадт) достатньо широко висвітлювалась на сторінках самої «Розваги». Крім статей і заміток авторства самих полонених, що торкалися різних аспектів табірної життя, у кожному числі цих видань у рубриці «З таборового життя», «Таборова хроніка» приміщувалася інформація

про здобутки полонених у справі видання власної таборової газети. Написані безпосередніми учасниками подій, ці матеріали, попри всю свою фрагментарність, містили дуже цінні фактологічні дані.

* * *

Процес українізації табору Фрайштадт (Австро-Угорщина) було розпочато СВУ у листопаді 1914 р., коли було отримано відповідний дозвіл від австрійської військової влади. Невдовзі у таборі засновується «Відділ Союзу визволення України», який своєю політичною метою визначив відокремлення України від Росії. До його складу увійшли близько 20 свідомих українців, які мали стійкі самостійницькі переконання. Зусиллями членів СВУ М.Гаврилка і В.Сімовича в таборі активізується культурно-просвітницька робота, і поступово полонені починають цікавити викладами, що в свою чергу уможливило організацію їх національного освідомлення¹⁴.

Надзвичайно ефективним засобом у формуванні національної свідомості українського вояцтва стало видання у таборі періодичного органу полонених – тижневика «Розвага», ідея про заснування якого викристалізувалася у членів «Просвітнього відділу СВУ» та їх прибічників ще восени 1914 р. Український актив табору добре розумів значення друкованого слова у справі пропаганди національної ідеї та патріотичного виховання полонених. Вже на початку січня 1915 р. за ініціативою В.Сімовича відбулися перші організаційні збори «Видавничого гуртка», на яких було ухвалено розпочати підготовку до видання табірної часопису та обрано редактора майбутньої газети, яким став В.Сімович.

Друк часопису став можливим завдяки заходам Союзу визволення України, на кошти якого і була влаштована табірня друкарня у Фрайштадті. Зрозуміло, що обмеженість фінансових засобів СВУ не дозволяла придбати сучасне типографське обладнання. Друкарський верстат був застарілої конструкції, внаслідок чого, за згадками полоненого О.Кобця, машиніст (і одночасно старший складач) полонений Дегтяренко був змушений його «рухати водночас і ногами, і руками, і налягати животом, і підпихати всім тулубом. Проте друкарня працювала. Не було того випадку за час видання журналу, щоби [...] бодай на один день запізнився

вихід журналу»¹⁵. Діяльну участь в організації редакційної праці приймав М.Голубець, який «спровадив і установив машину, розкинув шрифт по касетах, зредагував вступне слово до читачів, склав і провірив перше число часопису «Розвага»¹⁶.

Перше число «Розваги» побачило світ 5 червня 1915 р.¹⁷, і того ж дня відбулося спільне засідання членів «Просвітнього відділу СВУ» і табірної активу, на якому було створено Редакційний комітет у складі шістьох осіб на чолі з В.Сімовичем та визначено два основні тематичні напрямки публікацій часопису, а саме: «культурно-національно-просвітній» і «суспільно-національно-політичний». Публікації першого напрямку мали бути зорієнтовані на національне виховання полонених та підготовку «кадрів для розбудови національного руху при поверненні на Батьківщину». Для цього передбачалося докладно освітлювати процес культурно-національного відродження українського народу, приміщувати на шпальтах часопису розвідки на історичні, наукові, літературні, українознавчі теми, періодично подавати огляди міжнародних політичних і воєнних подій, друкувати вірші й оповідання, мемуари та вістки з табірної життя. Решта статей мала висвітлювати політичну платформу СВУ, подавати відомості з життя українського активу таборів та сприяти збільшенню його чисельності. На засіданні також було прийнято рішення про періодичність виходу часопису (один раз на тиждень), обсяг накладу (2000 примірників, хоча реально друкувалося вдвічі менше) та створення мережі передплатників. Деяко пізніше спеціально для читачів газети з числа селян-хліборобів було створено окрему рубрику «Сільське господарство України». У червні 1915 р. на засіданнях Редакційного комітету приймається рішення про розширення тематики статей часопису та його безкоштовне розповсюдження в таборі¹⁸.

На першій сторінці газети містився заклик до полонених: «Давайте з рук до рук, з бараку до бараку». Гостра нестача фінансових засобів для друкування газети обумовила пізніше появу нового заклику: «Наша часопись виходить виключно засобами полонених Українців, тому всі читачі повинні її по змозі грошево підпирати». Значну фінансову допомогу часопису надавав табірний кооператив «Власна поміч», який крім перерахування певного відсотку з свого чистого прибутку залучав до видавничого фонду і кошти декого з полонених.

Табірний загал по різному поставився до появи «Розваги». Якщо національно свідоме ядро полонених українців, за словами одного з співробітників часопису Д.Піддубного, привітали газету з «великим піднесенням і захопленням»; то «з якою ненавистю та зоологічною злобою зустріли її наші ще затемнені... «малороси»-яничари, вони з люттю накидались на газету – і, коли діставали, то вона відразу бралась полум'ям в їх руках! І це тоді, коли Редакційний комітет, просив таборових мешканців: «Перечитавши, передавати газету з рук до рук, з бараку до бараку!» Але не зважаючи на всі нападки і прикrostі, які зустріла «Розвага» в перших місяцях свого друкування, вона за один рік здобула якнайширшу популярність і повагу серед полонених земляків, розселених по всіх таборах і робітничих командах Австро-Угорської імперії. Зі всіх кінців і таборів посипалася передплата, тираж зростав. Редакційний комітет не в силі був задовольнити пробуджених національно земляків. «Розвага» всюди вилловлювала своїх поодиноких патріотів, що читали її з насолодою й радістю...»¹⁹.

Редакційний комітет намагався охопити своїм впливом максимально широке коло полонених і тому «кожний раз, коли робітничка група виїжджала на роботу, то адміністрація «Розваги» щедро наділяла їх цілими комплектами «Розваги», таборовими виданнями, а також виданнями СВУ у Відні. Все це друковане слово завозилося на далекі Наддунайські й Задунайські простори і робило своє колосальне діло в справі національного освідомлення»²⁰. Крім того Редакційний комітет регулярно надсилав до кожної великої робітничої команди по 10 примірників часопису.

У серпні 1915 р. «Видавничий гурток» реорганізувався у Видавничу секцію Суспільно-Просвітнього Гуртка, членам якої була надані більш широкі повноваження у справі видавництва часопису. Збільшилася й рубрикація газети – крім статей на політичні та суспільно-економічні теми, новин та матеріалів з обширу українського письменства (у т.ч. повістей, оповідань, віршів, байок, гуморесок тощо), тут почали друкувати і статті науково-природознавчого змісту. У серпні-вересні 1915 р. на засіданнях Видавничої секції у зв'язку з надходженням до редколегії значної кількості цікавих й змістовних статей було вирішено обговорювати ці матеріали на засіданнях

Редакційного комітету та надати право авторам зачитувати свої твори на засіданнях комітету та обстоювати їх окремі положення в дискусії. Крім того приймається рішення про необхідність дотримання журналістської етики (а саме зберігати у таємниці всі подробиці обговорень різних статей на засіданнях Редакційного комітету); передбачається максимально широко залучати полонених до участі у редакційних справах та збільшити тираж «Розваги» до 1600 примірників. З метою зацікавлення потенційних читачів газети Редакційна секція ухвалила широко ілюструвати новий розділ «Історичний Календар» різними світлинами.

У жовтні 1915 р. членами Редакційного комітету було вирішено заснувати нову рубрику «Світові події», в якій би у перекладах подавалися новини з іншомовних джерел, а також організувати випуск «Метеликів» та серії невеликих брошур, де б у популярній формі висвітлювалися різні проблеми української історії. Крім того було ухвалено видавати в доступній формі коротку граматику української мови для самостійного її вивчення. З цього часу члени Видавничої секції обов'язково брали участь у всіх табірних заходах (нарадах, конференціях, рефератах); крім того було створено спеціальний штат репортерів, які мали систематично відвідувати табірні віча.

Керівництво СВУ високо оцінювало значення періодичної преси у національно-виховній роботі українських осередків у Фрайштадті. Зокрема, у «Звіті з діяльності Союзу визволення України серед полонених української народності» від 4 листопада 1915 р. було відзначено: «Дуже важним средством в масовій роботі є часопись. Служить вона доповненням загальних читань і лекцій. [...] Часопись ведеться в патріотичнім українським дусі з спеціальним узглядненням політичної і культурної історії українського народу і внутрішніх відносин в Росії. Шириться часопись лише в таборі. Досі вийшло 22 числа, наклад 1600 примірників, об'єм – шість-вісім сторін малого газетного формату». Стисло подаючи склад редакції і основних її дописувачів, СВУ у своєму «Звіті» далі повідомляв: «Редакційний комітет часописі складається з полонених під керівництвом кількох осіб з учительського тіла. Пишуть до часописі також переважно полонені. Друкується часопись самими полоненими у власній організованій Союзом на місці в таборі друкарні»²¹.

У цей час технічне керівництво друкарнею здійснював М.Голубець, ідейний провід належав В.Сімовичу, який й ініціював створення Видавничого товариства ім. І.Франка, а також своїми порадами допоміг багатьом полоненим опанувати основами журналістського мистецтва. Серед вихованців В.Сімовича слід назвати Д.Піддубного (псевдонім – Гаркуша), Г.Терешка (Трутень), К.Даниленка (Слобідський, Пархоменко), І.Івченка (Чумак), С.Шевченка (Байда), Ю.Балицького (Микита Вихор), М.Нечипорука (Соха) та ін. З членів цього товариства вийшов поет-письменник Олекса Кобець. Для підготовки коректорів був організований спеціальний курс, який провадили В.Сімович і М.Голубець. Також відбувалося практичне навчання полонених друкарській справі під фаховим керівництвом співробітників друкарні Д.Шкляренка і З.Дегтяренка. Заходами товариства у табірній друкарні друкувались інформаційні «Метелики», відозви, відбитки національного гімну «Ще не вмерла Україна», театральні афіші тощо. У квітні 1916 р. у зв'язку з тимчасовим від'їздом В.Сімовича до Німеччини до складу редакційного комітету було введено М.Чайковського.

У кінці червня 1916 р. було проведено реорганізацію Видавничої секції у автономне Видавниче товариство ім. Івана Франка, до складу якого увійшли Ф.Шевченко, К.Даниленко, І.Мороз, Д.Піддубний, В.Ілюченко, М.Ничипорук та ін. (загалом 26 чол.)²². 1 серпня 1916 р. відбулися перші установчі збори товариства, на яких було прийнято його статут²³ та інші нормативні документи, що регламентували роботу друкарні та палітурної майстерні. На цих зборах В.Сімович наголосив на необхідності перенесення у майбутньому набутого у таборі досвіду та практичних знань у видавничій справі на українську землю. Він особливо підкреслив ту обставину, що центральне місце в «ідейній праці для добра свого народу... займає українська преса, що розносить і всюди сіє зерно національної свідомости... та любов до свого поневоленого віками Рідного Краю»²⁴.

З 2 серпня 1916 р. Видавниче товариство перебрало на себе видання часопису. Редагування «Розваги» здійснювалося Редакційним комітетом (комісією), яка була створена рішенням управи товариства у складі п'яти членів з числа полонених на чолі з В.Сімовичем. У жовтні 1916 р. у зв'язку його з від'їздом

на роботу до таборів полонених українців у Німеччині, справу видання часопису було доручено О.Охримовичу, а редактором «Розваги» було обрано полоненого Ф.Шевченка. Для розповсюдження часопису в таборі та поза його межами було створено спеціальну службу – т.зв. «адміністрацію» Видавничого товариства на чолі з членом Просвітнього відділу СВУ О.Охримовичем. Силами її співробітників (полонені Д.Піддубний і В.Антоненко) було упорядковано картотеку «Розваги» та налагоджено систематичне надіслання газети її передплатникам²⁵.

На шпальтах газети приміщувалися статті про політичні події в Україні й Росії, друкувалися поезії полонених (І.Чумака, П.Самітного, І.Чорнодолі, М.Пройдисвіта та ін.), окремі числа мали тематичний характер, ілюструючи життя та діяльність видатних українських діячів минулого. Так, зокрема, у липні 1915 р. Редакційний комітет ухвалив рішення присвятити шосте число «Розваги» Івану Мазепі. Статті до цього номеру (у т.ч. «Гетьман Іван Мазепа – дипломат і державник», «Гетьман Іван Мазепа – меценат духовної культури в Україні», «1705 рік», «Мазепа і мазепинці») були написані співробітниками табірної газети К.Даниленком, Ф.Шевченком і М.Лозовиком²⁶.

На сторінках газети з'являлись і спростування наклепницьких закидів російських чорносотенних газет. Зокрема, у статті «Не допоможеться панове!», відповідаючи на звинувачення СВУ з боку російського Генерального штабу у «розкладницькій й шпійонській роботі на кошти німців» в українських таборах, часопис зазначав, що «робота та провадиться виключно в національному дусі і веде до свідомості й політичного розвитку полонених українців. Та робота конче потрібна для того, щоб виховати з полонених досвідчених громадян, вірних синів України. Утримуються всі організації виключно власними коштами і місячними членськими вкладками, платнею за вступ до театру, передплатою на газету, прибутками від кооперативної чайні, заснованої на кошти самих полонених»²⁷.

Ще у жовтні 1916 р. Редакційний комітет постановив розглядати всі міжнародні події з позицій національних інтересів українського народу і час від часу підносити своє слово на захист українців у світі. У грудні 1916 р. на загальних зборах Видавничого товариства ім. Івана Франка було вирішено заснувати архів

всіх табірних видань, що дозволило б зберегти їх для прийдешніх поколінь в Україні. «Розвага» широко інформувала про події на фронтах війни, постійними рубриками газети були «Таборова хроніка» та «Історичний календар». Серед публікацій часопису слід виділити «Список померших полонених фрайштадського табору», а також універсали Центральної Ради, повідомлення про діяльність політичних партій та організацій в Україні.

В.Сімович, виступаючи на зборах членів Видавничого товариства ім. І.Франка напередодні свого від'їзду до Німеччини (літо 1916 р.), надзвичайно високо оцінив значення табірної часопису в справі національно-патріотичного виховання полонених українців. Він особливо наголосив на тому, що «друковане слово є тим містком, що лучить (об'єднує – авт.) автора з народом у одно гармонійне тіло, бо те слово таємничими шляхами підсвідомо доходить до душі й зрозуміння нашого селянина-хлібороба в овечій свитині та заторкує струни його національного «я» й розбуджує його національну свідомість»²⁸.

Крім тижневика, Товариство видало Календар-альманах полонених українців під назвою «Розвага» на 1916-1917 рр. накладом 2000 примірників. Підготовка до цього була розпочата у жовтні 1915 р., коли на засіданні Редакційного комітету приймається рішення про друк «Пропамятного календаря». Дещо пізніше Комітет розробив проект змісту календаря, який мав би включати шість розділів («календаріюм», політичний, літературний, економічний, науково-популярний і українознавчий). Орієнтовний обсяг календаря було визначено у 180-240 сторінок, але у процесі підготовки до друку його було збільшено до 344 сторінки з численними ілюстраціями²⁹. Водночас Редакційний комітет звернувся зі спеціальною «Відозвою до всіх співробітників, полонених і прихильників друкованого слова» з проханням надсилати свої твори для розміщення в календарі. Влітку 1916 р., після повернення з відрядження до Німеччини В.Сімовича, робота над календарем поновилась, при чому члени Редакційного комітету були свідомі того, що цей календар мав бути «літературним твором на високому рівні, бо в ньому відбивається життя, праця й боротьба полонених вояків за визволення своєї Батьківщини»³⁰.

Довшу дискусію викликала пропозиція примістити на шпальтах календаря матеріали у перекладі з інших мов. Щодо цього існували дві полярні точки зору: частина членів Видавничої секції спільно з В.Дорошенком вважала, що календар повинен бути суто національним твором полонених українців, решта (у т.ч. і В.Сімович) обстоювала думку про доцільність приміщення у календарі й перекладних матеріалів, доводячи своїм опонентам, що «всі народи під російським режимом, [...] що борються за своє національне визволення творять єдиний, монолітний фронт проти царського режиму, тому вміщення у календарі їх творів у перекладах на теми боротьби за волю тільки підсилює фронт українців з іншими національностями»³¹. Врешті-решт абсолютна більшість полонених підтримала думку В.Сімовича, і це позитивно вплинуло на зміст календаря.

Після цього було вирішено прикрасити обкладинку календаря віньєткою, а на першій сторінці умістити українську національну символіку та малюнок косарів під час праці на полі (авторства полоненого Ю.Балицького). Останню сторінку календаря прикрасив національний герб України роботи митця М.Голубця. З приводу смерті видатного єврейського письменника Шолом-Алейхема було вирішено примістити уривки з його творів у перекладі на українську мову. На цей Календар були отримані схвальні рецензії всіх українських табірних видань у Німеччині, а також від львівського «Діла» та літературно-наукового місячника «Шляхи». Оцінюючи загальний стан культурно-освітньої та національно-виховної роботи в таборі у календарі зазначалось, що «живий дух у народі не згас, що наш народ здібний створити щось велике, могутнє, коли б тільки пізнав себе, освідомився. Нас глушили вороги наші, сіяли на нашому родючому полі колючий терен та бур'ян, присипляли нас, кували у кайдани, страшеними карами хотіли нас залякати – та на дармо. Ми, Українці, не дали себе на поталу ворогам, не дамо себе й на будуче знищити. Наше національне гасло: «Самостійна Україна», а засіб для цього тільки боротьба»³².

Видавниче товариство здійснило також і друк брошури «Дві казки» (накладом 1000 примірників) із серії «Бібліотека полоненого» відверто антицарського спрямування, де в саркастично-алегоричній формі розповідалося про імператора Миколу II і Святіший Синод. Приводом для цього став приїзд

до Фрайштадту від Російського Червоного Хреста княжни з дому Романових, яка роздала полоненим махорку і ладанки та переконувала їх зберігати вірність російському цареві, на що отримала рішучу відмову від українського активу табору. Крім цієї брошури впродовж 1916-1917 рр. заходами Видавничого товариства було надруковано цілу низку різних брошур, у т.ч. «Ярослав Мудрий», «Гетьман Мазепа», «Як воювали запорожці», «Про українську школу», «Національне відродження Галицької України», «Самостійна Україна», «Русь-Україна, Московщина-Росія», фрагменти творів М.Аркаса, М.Грушевського, Т.Шевченка, І.Франка, М.Вовчка, С.Руданського, І.Федьковича, Б.Лепкого та ін.³³

Видання табірної часопису «Розвага» мала величезне значення для національно-патріотичного освідомлення української громади табору Фрайштадт. І якщо спочатку полонені зустріли появу газети з недовірою, то з часом вона зуміла проторувати шлях до сердець полонених, і у «Розваги» виникає своє коло кореспондентів та постійних читачів. У скорому часі до редакції почали надходити численні прохання про надіслання газети як від поодиноких осіб, так і від великих робітничих команд полонених українців. Найбільш яскраво цей природний потяг українців до рідного слова був проілюстрований одним з полонених (О.Кобцем), який оцінюючи тільки невелику частку діяльності (з обширу освіти та видання часопису) української інтелігенції у таборі Фрайштадт, згадував про «десятки тисяч вдячних листів, писаних маловправними руками бородатих поліщуків, чернігівців, полтавчан, тавричан, катеринославців, що вперше в фрайштадському таборі грамоту пізнали; про десятки тисяч листів, [...] писаних десь із засніжених тірольських копалень, із австро-угорських заводів і [...] маєтків, де ті бородані працюють по вісімнадцять годин на добу, єдину втіху і розраду мають у тому рідному слові, що розносив їм таборовий журнал, і «сердечно благодарять», і «широ-широ дякують» товаришам професорам і нашим братам полоненим – за те рідне слово в рідному журналі». Таким чином, на думку того ж О.Кобця робилося «великої історичної ваги діло – культурно-національне освідомлення, сотнями років затуркуваної, плянково й уперто засимільованої, сірої маси»³⁴.

Табірний часопис не тільки виконував важливу громадсько-виховну функцію як в таборі, так і поза його межами, але й водночас він давав полоненим практичні знання з видавничої справи. За весь час існування часопису його постійними співробітниками (крім членів Просвітнього відділу СВУ) були ще 87 полонених, які по черзі були коректорами, кореспондентами, експедиторами, складачами, редакторами цього видання. Саме видавничка секція СПГ започаткувала процес реорганізації секції у автономні статутні товариства, що свідчило про зростання громадської та національної свідомості полонених українців у Фрайштадті.

Повалення царату в Росії сприяло поживленню листування полонених з редколегією «Розваги», до якої, за словами К.Даниленка, «починають плисти широкою рікою різні дописи, репортажі омолоджені новою, бурхливою тематикою національного ренесансу». У свою чергу і Видавниче товариство намагається надсилати до робітничих команд, і з цією ціллю встановлює у таборі дві скриньки з надписом: «Жертуйте перечитані часописи, брошури, книжки для своїх братів полонених, що перебувають на роботах». У 1917 р. все більше табірний часопис починає друкувати матеріали політичного характеру, у т.ч. «Революція й відродження націй», «Революція і Україна», «Революція і народи Кавказу і Прибалтики», «Всеросійські Установчі Збори», «Українські Установчі Збори», «Проблема всенационального державного народоправства», «Територіальна автономія, федерація, самостійність» та ін. Це обумовлювало значне зростання попиту на газету, причому друкарня «Розваги» інколи не мала можливості задовольнити всі прохання полонених у робітничих командах, бо її видавничі можливості були обмеженими³⁵.

В липні 1918 р. редакція «Розваги» – у зв'язку з виїздом з Фрайштадту значної частини полонених українців та підготовкою до згортання табору – приймає рішення про припинення видання газети. Але своїм читачам редакція нагадувала, що газета «тисячам полонених наших земляків дала національну свідомість, в десятках тисяч заворушила вона їх національне сумління й бодай трохи підготувала їх до тої великої дійсності, яку зараз переживає Україна, до тих великих задач, котрі ждуть їх по повороті додому»³⁶.

Є всі підстави стверджувати, що «Розвага» була однією з найпотужніших сил у справі розбудження віками приспаної української національної думки, тією спонукою, що заохотила сотні й тисячі полонених навчитися думати по-українськи та оцінювати світові події зі становища власних національно-політичних інтересів. На її сторінках друкувались широке коло матеріалів, які інформували (хоч і не завжди об'єктивно з огляду на обмеження військового часу) полонених про події в світі та на фронтах війни, в газеті уміщувались публіцистичні матеріали, друкувались поезії та зразки прозових творів авторства самих полонених. «Розвага» стала школою національно-патріотичної роботи, в якій отримала перший досвід журналістської та редакторської роботи яку пройшли десятки і сотні полонених українців.

Примітки:

¹ Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами. – Прага, 1942. – Ч.І. – С.14-17.

² Дубрівний П. Союз визволення України в 1914-1918 рр. // Наукові записки Українського технічно-господарського інституту. – Мюнхен, 1968. – № XV (XVIII). – С.76-87.

³ Даниленко К. Видавниче Т-во ім. Івана Франка // Союз визволення України у Відні (1914-1918). – Нью-Йорк, 1979. – С.159-174.

⁴ Сидоренко О. Українська таборова преса часів Першої світової війни: Анований бібліографічний покажчик. – К.: Дослідницький центр історії української преси, 1995. – 30 с.

⁵ Сидоренко О. Українська таборова преса часів Першої світової війни: національно-політичні орієнтири // Матеріали третього міжнародного конгресу українців (Харків, 26-29 серпня 1996 р.). Історія. – Харків, 1996. – С.207-210.

⁶ Див. зокрема: Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України: Друга половина XIX – перша чверть XX ст. – Львів, 1995. – 191 с.; його ж. Становлення української таборової преси. Основні тематичні напрями її діяльності // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: Доповіді та повідомлення Міжнародної наукової конференції (25-26 серпня 1995 р.). – Львів, 1996. – С.341-352; Рома-

нюк М., Крупський І. До історії становлення української таборової преси (1915-1917) // Доповіді та повідомлення третього міжнародного конгресу українців (Харків, 26-29 серпня 1996 р.). Історія. – Харків, 1996. – С.213-222.

⁷ Срібняк І.В. Матеріали «Вістника Союзу Визволення України» (1914-1918) як джерело з історії таборів полонених українців у Німеччині та Австро-Угорщині // Українська преса за межами України. – К.: Дослідницький центр історії української преси, 1996. – С.29-36; його ж. Видавнича діяльність полонених українців у Німеччині в 1914-1918 рр. (за матеріалами табірної преси та «Вістника СВУ») // Матеріали третього міжнародного конгресу українців (Харків, 26-29 серпня 1996 р.). Історія. – Харків, 1996. – С.250-256; його ж. З історії культурно-просвітницької діяльності полонених українців у таборі Вецляр (Німеччина) в 1915 р. // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі XXI століття: Тези п'ятої Міжнар. науково-практ. конф. (Київ-Чернівці, 22-25 травня 1997 р.). – Київ-Чернівці, 1997. – Ч.2. – С.441-443; його ж. Видавнича та просвітня діяльність полонених українців у таборі Зальцвельд (Німеччина) в 1916-1917 рр. // Центральна Рада і український державотворчий процес (До 80-річчя створення Центральної Ради): маг. наук. конф. 20 березня 1997 р. в 2-х ч. – К., 1997. – Ч.2. – С.291-297 та ін.

⁸ Срібняк І.В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). – К., 1999. – 296 с.

⁹ Див. зокрема: Sribnyak I. Ukrainische Gefangene in Lagern Österreich-Ungarns während des Ersten Weltkrieges // Österreichisch-Ukrainische Rundschau. – Wien, 2002. – № 14(43). – С.20-23; Срібняк І.В. Українська громада табору Фрайштадт і державотворчі процеси в Україні 1917-1918 рр. // Україна в революційних процесах перших десятиліть XX століття. Збірник ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К., 2007. – С.310-319.

¹⁰ Сидоренко Н.М. Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. – Ч.І. Українська таборова періодика часів Першої світової війни. – К., 2000. – 202 с.

¹¹ Сидоренко Н. «Задротяне життя» українських часописів на чужині (1919-1924). – К., 2000. – 88 с.

¹² Кривошеєва Л.М. Діяльність Союзу визволення України з організації таборової преси (1915–1917 рр.) / Лідія Кривошеєва // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. восьмої Все-

укр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовт. 2003 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики. – Львів: [б. в.], 2003. – С.62–66; її ж. Діяльність Василя Сімовича з організації таборової преси (1915–1919) / Лідія Кривошеєва // Українська журналістика в контексті доби: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Львів, 23–24 верес. 2004 р. – Львів: ЛНУ, 2004. – С. 94–97; її ж. Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914–1918 рр.). Дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук за спец. 07.00.01 – історія України, Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2009. – С.95-112.

¹³ Кобець О. (Олексій Варрава). Записки полоненого: Пригоди і враження учасника першої Світової війни. – 4-те вид. – Мюнхен, 1959. – 335 с.

¹⁴ Докладніше про це див.: Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). – К., 1999. – С.41-71.

¹⁵ Кобець О. (Олексій Варрава). Записки полоненого: Пригоди і враження учасника першої Світової війни. – 4-те вид. – Мюнхен, 1959. – 335 с.

¹⁶ Голубець М. Усвідомлення полонених у таборі Фрайштадт творами українських письменників // Союз визволення України у Відні (1914-1918). – Нью-Йорк, 1979. – С.9-10.

¹⁷ ЦДІА України, м. Львів, ф.414, оп.1, спр.3, арк.1-2 (лист редактора газети «Розвага» Ф.Шевченка до І.Кривецького).

¹⁸ Даниленко К. Видавниче Т-во ім. Івана Франка // Союз визволення України у Відні (1914-1918). – Нью-Йорк, 1979. – С.159-160.

¹⁹ Цит. за: Даниленко К. Вказ. праця. – С.160, 162.

²⁰ Даниленко К. Вказ. праця. – С.161-162.

²¹ Срібняк І.В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). – К., 1999. – С.54, 262.

²² ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.32, арк.7.

²³ ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.156, арк.1-2.

²⁴ Даниленко К. Вказ. праця. – С.167.

²⁵ Даниленко К. Вказ. праця. – С.167, 169.

²⁶ Див.: Розвага. – Фрайштадт, 1915. – 11 липня. – Ч.6.

²⁷ Павлюк І. Не допоможеться панове! // Розвага. – Фрайштадт, 1917. – 7(20) жовтня. – № 41(96).

²⁸ Даниленко К. Вказ. праця. – С.169.

²⁹ Розвага. Ілюстрований календар на р.р. 1916. і 1917. (Памятна книжка полонених українців). – Фрайштадт, 1916. – 344 с.

³⁰ Даниленко К. Вказ. праця. – С.163.

³¹ Даниленко К. Вказ. праця. – С.164.

³² Розвага. Ілюстрований календар на р.р. 1916. і 1917. (Памятна книжка полонених українців). – Фрайштадт, 1916. – С.90.

³³ Даниленко К. Вказ. праця. – С.172.

³⁴ Кобець О. (Олексій Варрава). Записки полоненого: Пригоди і враження учасника першої Світової війни. – 4-те вид. – Мюнхен, 1959. – С.322-323.

³⁵ Даниленко К. Вказ. праця. – С.168-169, 171.

³⁶ Сидоренко Н.М. Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. – Ч.І. Українська таборова періодика часів Першої світової війни. – К., 2000. – С.40.

**Ihor Sribnyak,
Svitlana Golosko**

**Activities of the Ivan Franko Publishing Society in the camp
of the Ukrainian Prisoners of World War I in Freistadt
(Austria-Hungary) in 1915-1918**

The paper analyzes the characteristics of the publishing partnership of Ivan Franko in the prisoners Ukrainians from the imperial army Freistadt during World War I. Established the circumstances creating the camp newspaper «Rozvaga» and its influence on the formation of national consciousness of the prisoners, outlined the personal composition of the most active newspaper staff, and reviewed the specifics of its distribution in the camp and outside it. Includes information about the realized projects mentioned partnership.

Keywords: *prisoners Ukrainians, publishing, newspaper, camp, Freistadt, Union for the Liberation of Ukraine.*

Надійшла до редколегії 03.12.2018 р.